

УДК 155.9.378

САРКІСОВА Олена Миколаївна,
старший викладач кафедри менеджменту, економіки,
права та туризму, Льотна академія Національного
авіаційного університету

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МЕНЕДЖЕРІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються наукові погляди щодо особливостей професійного становлення фахівців, зокрема менеджерів авіаційної галузі. Відображено сутність поняття професійне становлення в залежності від особливих характеристик людини. Розглянуто процес професійного становлення менеджерів авіаційної галузі, який представляє собою багатоетапний процес навчання у системі вищої освіти.

Ключові слова: авіаційна галузь, менеджер авіаційної галузі, професійне становлення, фахівець, етапи професійного становлення.

Постановка проблеми. Професійне становлення фахівців, зокрема менеджерів авіаційної галузі набуває особливого значення в умовах мінливої дійсності, особливо під час соціально-економічних перетворень, що наразі відбуваються у суспільстві. Вища освіта в умовах сьогодення повинна створювати необхідні умови для підготовки майбутнього конкурентоспроможного фахівця, який буде відповідати сучасним вимогам ринку праці.

Питання професійного становлення є предметом дослідження психології, педагогіки, соціології й інших галузей знань, що пов'язані спільною метою – розвиток людини. Менеджер авіаційної галузі – одна з ключових професій у світі авіації, який є професійним керівником, здійснює планування, організацію, координацію, мотивацію та контроль діяльності авіаційних підприємств на ринках авіаційних послуг. Тому підготовка майбутнього фахівця авіаційної галузі є актуальною проблемою, що вказує на особливості вищої освіти у наш час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійне становлення викликає науковий інтерес багатьох дослідників, а саме: В. Бодрова, Н. Волянчук, Е. Зеєра, В. Орлова, Л. Подоляк, В. Слободчикова та ін. Динаміка професійного становлення досліджувалась: Ю. Бабанським, Є. Климовим, М. Козирєвою, Ю. Козловською, А. Марковою, М. Осіповим, Ю. Поваренковим та ін. У психолого-педагогічній практиці становленням фахівців займалися: О. Кокун, В. Лисовський та ін. Проблемі професійного становлення фахівців присвячено багато досліджень, проте недостатньо приділено увагу професійному становленню менеджерів авіаційної галузі.

Метою статті є аналіз і систематизація наукових поглядів щодо професійного становлення фахівців, зокрема менеджерів авіаційної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна система освіти є ключовим елементом розвитку суспільства та держави в цілому. Метою політики нашої держави щодо розвитку освіти є створення умов для формування зрілості майбутнього фахівця з вищою освітою та постійного саморозвитку особистості в процесі професійної реалізації.

Процес отримання вищої освіти є важливим елементом набуття професійних компетенцій та є засобом самореалізації майбутнього фахівця. Визначивши європейський напрямок розвитку освіти як основний, Україна модернізує національну систему освіти з метою доступності, якості та конкурентоспроможності у сфері педагогічно-виховних методів і технологій.

Професійне становлення особистості відбувається під час навчання у закладі вищої освіти (ЗВО). Саме в процесі навчальної діяльності та через неї досягаються основні цілі підготовки фахівців [10, с. 80].

В. Слободчиков розглядає процес становлення як складову процесу розвитку. На його думку, категорія розвиток одночасно містить у собі як мінімум три процеси: становлення, формування, перетворення. Становлення – це перехід від одного певного стану до іншого – більш високого рівня; єдність вже здійсненого і потенційно можливого [11].

На думку Н. Волянук професійне становлення – динамічний багаторівневий процес формування комплексу професійно важливих якостей, а дії фахівця – як відтворення отриманих умінь і засобів виконання діяльності в певних ситуаціях [3, с. 37–47].

У працях В. Орлова, професійне становлення визначається як:

- процес перетворення сформованих професійних якостей;
- етап розвитку професійної культури, на якому професійні якості вже сформувалися, але професійна діяльність не набула остаточної форми;
- форма відображення у свідомості індивіда власного об'єктивно реального розвитку особистісних професійних якостей;
- рух до розв'язання суперечності між наявними рефлексивними уявленнями, способами мислення, знаннями, вміннями та навичками професійної діяльності і відсутністю досвіду їх реалізації на практиці, між минулим досвідом особистісного розвитку та майбутнім розвитком професійної майстерності, культури праці, між двома етапами усвідомлення власного Я: Я-студент, що опановує професію, і Я-фахівець [7, с. 58].

На думку Е. Зеєра під професійним становленням фахівця розуміють процес прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самоудосконалення і самоздійснення. Становлення обов'язково передбачає потребу у розвитку та саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потребу у професійному самозбереженні. Професійне становлення – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих та професійно важливих якостей і їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей людини [4, с. 29–58].

Аналіз наукових студій щодо дефініції «професійне становлення» надав змогу потрактувати означене поняття як процес саморозвитку людини, за допомогою якого вона здатна переходити до більш високого рівня, завдяки набутим професійним якостям, вмінням і навичкам професійної діяльності, але відсутністю досвіду їх реалізації на практиці.

Професійне становлення майбутнього фахівця залежить в першу чергу від самої людини, від його характеристик. За науковою думкою В. Бодрова, до цих характеристик відносять:

- професійну мотивацію як спонукальну та спрямовуючу активність людини на задоволення не тільки біологічних потреб, але й потреб у праці, спілкуванні, самоствердженні, самореалізації, самовдосконаленні;
- загальну та професійну підготовленість у формі попередніх і кваліфікаційних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання стандартних та нетипових професійних завдань;
- рівень функціональної готовності та резервів організму до трудової діяльності, розвиток важливих фізіологічних функцій аналізаторів та фізичних якостей (сила, швидкість, витривалість);
- стан індивідуально-психологічних функцій людини та, насамперед, професійно важливих якостей для конкретної діяльності, що характеризують темперамент, характерологічні й емоційно-вольові особливості людини [1].

В цілому наукова думка В. Бодрова є слушною, але відсутній взаємозв'язок між характеристиками людини та її віком. Адже професійне становлення людини охоплює тривалий період її життя. Професійне становлення людини активно проходить, як правило, в період студентського життя, але підтримання та поглиблення професійного становлення займає набагато більше часу.

Менеджер авіаційної галузі є важливою складовою світу професій авіації, він є професійним керівником, який здійснює планування, організацію, координацію, мотивацію та

контроль діяльності авіаційних підприємств на ринках авіаційних послуг. Професійне становлення майбутнього менеджера авіаційної галузі – це процес розвитку, який відбувається під час навчання у льотному навчальному закладі, в ході якого відбувається набуття необхідними професійними знаннями, оволодіння певним навичкам професійної діяльності.

У психолого-педагогічній практиці існує чимало підходів до періодів професійного становлення фахівця, які, виходять із дещо різних засад і доповнюють один іншого. Так, Е. Зеєр [3] у своїх наукових дослідженнях виділяє такі етапи професійного становлення майбутнього фахівця у процесі навчання: адаптація, інтенсифікація, ідентифікація. Етап адаптації, на думку автора проходить на початковому етапі навчання (перший курс). Адаптація є не лише передумовою активної діяльності, а й необхідною умовою її ефективності. Для студентів першого курсу характерні такі якості, як: сумлінність, високий рівень працездатності, дисциплінованість і відповідальність. На цьому етапі професійного становлення майбутні фахівці адаптуються до умов навчального процесу, відбувається засвоєння навчальних дисциплін та встановлюються взаємостосунки між однокурсниками та викладачами вищого навчального закладу.

Адаптування означає пристосуватися до конкретних життєвих умов, обставин та запитів соціального оточення. Саме через успішну соціальну адаптацію і лежить шлях людини до психологічного благополуччя. І саме через успішну адаптацію в вищому навчальному закладі лежить шлях до успішної майбутньої професійної діяльності фахівця.

Етап інтенсифікації пов'язаний з підвищенням продуктивності праці викладача та студента на кожен одиницю праці. Цей процес розглядається як ефективний спосіб професійної підготовки та досягнення бажаних професійних результатів за рахунок якісного навчального процесу, активізації діяльності студентів та оптимізації управління процесом навчання. Етап інтенсифікації який передбачає розвиток загальних і спеціальних здібностей, інтелекту, відповідальності за своє становлення та самостійності. Цей етап характерний для студентів 3-4-го курсу.

На етапі інтенсифікації, як правило, відбувається ознайомлювальна практика, яка сприяє подальшому формуванню образу професії майбутніх фахівців. Пов'язані з цим зміни професійних інтересів заохочують студентів до свідомого регулювання своєї навчальної діяльності з метою засвоєння важливих знань, умінь і навичок. Тобто етап інтенсифікації спрямований на досягнення обсягу засвоєння студентами навчального матеріалу за мінімальний час. Змістом етапу інтенсифікації є оволодіння студентами комплексом базових та професійних знань та формування професійно-орієнтованих компетенцій, що складають значну частину професійного становлення майбутніх фахівців.

Наступним етапом професійного становлення є ідентифікація. Термін «ідентифікація» пов'язують із дослідженнями З. Фрейда, який розглядав феномен ідентифікації, по-перше, як прояв зв'язку індивіда з іншою особою, по-друге, як механізм формування та функціонування групи. Ідентифікацію він трактував як центр, механізм, що забезпечує здатність «Я» до саморозвитку, утворюючий групу фактор, що допомагає вийти за межі «Я» і відчути переживання інших.

Як зазначає М. Осіпов «у цьому періоді зміцнюються такі якості як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою, підвищується інтерес до моральних проблем (сенс життя, борг, любов, сім'я тощо). Розвиток свідомості та самосвідомості визначаються як новоутворення у розвитку особистості студента, що дозволяє йому цілеспрямовано регулювати відносини з навколишнім середовищем» [8, с. 50].

У науковій праці Ю. Поваренкова виділено п'ять стадій професійного становлення:

- 1) допрофесійний розвиток;
- 2) пошук і вибір професії (оптація);
- 3) професійне навчання;
- 4) самостійна професійна діяльність;
- 5) після професійний розвиток.

У кожній окремій стадії автор виділяє такі періоди:

- 1) адаптація чи завершення завдань розвитку попередньої стадії;
- 2) період вирішення основного завдання професійного становлення даної стадії;
- 3) підготовка до переходу на нову стадію розвитку [9, с. 381].

У своїх наукових працях А. Маркова систематизуючи погляди Є. Клімова щодо етапів освоєння професії виділяє такі:

- 1) адаптація людини до професії;
- 2) самоактуалізація людини у професії (приспособлення до професії «вироблення індивідуальної професійної норми», «планки» самореалізації, яку в подальшому працівник намагається підняти);
- 3) гармонізація людини з професією (близько до рівня «майстерності»);
- 4) перетворення, збагачення людиною своєї професії. Це рівень творчості;
- 5) етап освоєння вільного володіння декількома професіями. Спеціаліст виходить за рамки формальної діяльності і все більше стає «наставником»;
- 6) етап творчого самовизначення себе як особистості. Професіонал у своїй роботі прагне реалізувати свою головну життєву ідею і знаходить для цього можливості і сили. На думку А. Маркової четвертий, п'ятий і шостий – це етапи супер професіоналізму [6, с. 49–54].

На думку М. Козирєва та Ю. Козловської [5] динаміка професійного становлення має досить складний характер і змінюється впродовж усього періоду навчання. Так, на нашу думку, на першому курсі відбувається залучення вчорашнього абітурієнта до студентських форм життя, проходить адаптація до нових умов навчання у ЗВО. Для студентів першого курсу характерна поведінка пристосованості з відсутністю диференційованого підходу до своїх соціальних ролей. На першому курсі, у другому семестрі студенти менеджменту авіаційного спрямування проходять навчальну практику «Вступ до фаху», що дає змогу ознайомлення студентів з особливостями майбутньої професії, її змістом та завданнями управлінської діяльності, роллю керівників в управлінні сучасними підприємствами.

Другий курс характеризується періодом напруженої навчальної діяльності. У життя другокурсників включаються усі форми навчання й виховання. У цей період проходить загальна підготовка, та завершується процес адаптації до освітнього середовища. У четвертому семестрі майбутні менеджери авіаційної галузі проходять технологічну практику, в процесі якої відбувається поглиблення та закріплення студентами набутих знань, вмінь та навичок з технології міжнародних авіаційних перевезень і робіт.

Третій курс характеризується початком професійної спеціалізації, у студентів формується інтерес до наукової роботи, завдяки якій проходить подальший розвиток й поглиблення професійних інтересів. З початком цього періоду відбувається становлення майбутнього фахівця у вузі. На 3 курсі студенти проходять організаційну практику, в процесі якої відбувається поглиблення та закріплення придбаних знань, вмінь та навичок з організації комерційної діяльності на авіаційному підприємстві, основою якої є договірні відносини.

На четвертому курсі відбувається виробнича практика. Завдяки цій практиці відбувається формування у студентів професійних умінь та навичок щодо прийняття самостійних рішень під час професійної діяльності в реальних ринкових умовах; проходить опанування студентами сучасних прийомів, методів та знарядь праці в галузі їх майбутньої професії; виховання у студентів потреби постійно поповнювати свої знання та творчо застосовувати їх в практичній діяльності. Студенти починають переосмислювати теоретичну підготовку з реальним оглядом на майбутню професію. У цей період відбувається переоцінка студентами багатьох цінностей життя й культури.

На п'ятому курсі формуються чіткі практичні настанови на майбутню сферу діяльності. Студенти починають пошук роботи, з'являються більш актуальні цінності, які пов'язані з матеріальним і сімейним станом. Студенти поступово відходять від колективних форм життя вузу та надають перевагу особистому та професійному життю.

Висновки. Професійне становлення фахівців є предметом дослідження багатьох наукових студій, адже від професійного становлення фахівця залежить якість його діяльності на робочому місці. Наукове узагальнення основних положень щодо професійного становлення фахівців, зокрема менеджерів авіаційної галузі, дозволило констатувати різні інтерпретації означеного поняття та його етапів. На формування професійного становлення менеджерів авіаційної галузі впливають різні фактори, такі як: стан системи освіти і якість освітніх послуг, мотивація особи до отримання професійної освіти, схильність до практики за фахом, також залежать від самої людини, від його характеристик, віку тощо. Подальше наше дослідження буде направлено на відокремлення необхідних педагогічних вимог щодо професійного становлення майбутніх менеджерів авіаційної галузі.

Список використаних джерел

1. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности: учебное пособие для вузов. Москва: ПЕР СЭ, 2001. 511 с.
2. Волянюк Н.Ю. Профессиональное развитие субъекта деятельности. сб. науч. тр. *Физическое воспитание студентов творческих специальностей*. Харьков: ХГАДИ (ХХПИ), 2003. С. 37–47.
3. Зеер Э.Ф., Сыманюк Э. Э. Кризисы профессионального становления личности. *Психологический журнал*. № 6. Москва, 1997. С. 35–44.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебн. Пособие: 3-е издание. Москва. Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. 336 с.
5. Козирев М.П., Козловська Ю. Р. Професійне становлення фахівця в умовах вищого навчального закладу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2013. Вип. 1. С. 305–313.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва: Знание, 1996. 312 с.
7. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: монографія. Київ: Наукова думка, 2003. 262 с.
8. Осипов М.В. Идентификация студента – представителя цифрового поколения. [Электронный ресурс] / *Молодежный научный форум: Гуманитарные науки*: электронный сборник статей по материалам XV междунар. студ. науч.-практ. конф. № 8 (15). Режим доступа: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/8\(15\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/8(15).pdf) (дата звернення: 17.07.2018).
9. Поваренков Ю.П. Системогенетическая концепция профессионального становления человека. *Идея системности в современной психологии*. Москва: «Институт психологии РАН», 2005. С. 360–384.
10. Подоляк Л.Г. Психология вищої школи: навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. Київ: ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с.
11. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе: учебное пособие для вузов. Москва: Школьная пресса, 2000. 421 с.

References

1. Bodrov, V.A. (2001). *Psychology of professional suitability* [Psychology of professional suitability]. Moskva: PER SE. [in Russian].
2. Volianiuk, N.Yu. (2003). *Professional development of the subject of activity*. *Fyzicheskie vospityanye studentov tvorcheskykh spetsyal'nostej – Physical education of students of creative specialties*, 37–47 [in Ukrainian].
3. Zeer, E.F., & Symaniuk, E.E. (1997). *Crisis of professional formation of personality*. *Psychologicheskij zhurnal – Psychological journal*, 6. 35–44 [in Russian].
4. Zeer, E.F. (2005). *Psychology of professions* [Psychology of professions]. Moskva: Akademicheskij Proekt [in Russian].

5. Kozyriev, M.P., & Kozlovs'ka, Yu.R. (2013). Profesijne stanovlennia fakhivtsia v umovakh vyschoho navchal'noho zakladu [*Professional formation of a specialist in a higher educational institution*]. Naukovyj visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific herald of Lviv State University of Internal Affairs, 1, 305–313 [in Ukrainian].
6. Markova, A.K. (1996). Psykholohyia professyonalizma [*Psychology of professionalism*]. Moskva: Znanye [in Russian].
7. Orlov, V.F. (2003). Profesijne stanovlennia vchyteliv mystets'kykh dystsyplin [*Professional formation of teachers of artistic disciplines*]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Osypov, M.V. Ydentyfikatsyia studenta – predstavytelia tsyfrovoho pokolenyia [*Identification of the student – a representative of the digital generation*]. Molodezhnyj nauchnyj forum: Humanytarnye nauky – Youth Science Forum: Humanities. Retrieved from [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/8\(15\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/8(15).pdf) [in Russian].
9. Povarenkov, Yu.P. (2005). Systemohenetycheskaia kontseptsyia professyonal'noho stanovlenyia cheloveka [*Systemogenetic concept of professional development of person*]. Ydeia systemnosti v sovremennoj psykholohyy – The idea of systematic in modern psychology, 360–384 [in Russian].
10. Podoliak, L.H. (2006). Psykholohiia vyschoi shkoly [*Psychology of High Schools*]. Kyiv: TOV "Fil-studiia" [in Ukrainian].
11. Slobodchikov, V.Y., & Ysaev, E.Y. (2000). Osnovy psykholohycheskoj antropolohyy. Psykholohyia razvytyia cheloveka: razvytye sub'ektyvnoj real'nosti v ontogeneze [*Fundamentals of psychological anthropology. Psychology of human development: development of subjective reality in ontogenesis*]. Moskva: Shkol'naia pressa [in Russian].

SARKISOVA Olena, The senior lecture of the of management, economics, law and tourism department, Flight Academy of the National Aviation University.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF MANAGERS OF THE AVIATION INDUSTRY: THEORETICAL ASPECTS

Abstract. *The article covers the scientific views on the peculiarities of the professional development of specialists, in particular managers of the aviation industry. The essence of the concept of professional formation is shown, depending on the special characteristics of a person. The process of professional formation of aviation industry managers is considered, which is a multi-stage process of studying in the system of higher education.*

Thus, in the first year, the involvement of yesterday's entrant in the student's life forms, adapting to the new conditions of education, is taking place. For first-year students, the behavior of adaptation is characterized by the lack of a differentiated approach to their social roles. In the first year, in the second semester students of the aviation direction receive the training "Introduction to the specialty", which allows students to familiarize themselves with the features of the future profession, its content and tasks of management, the role of managers in the management of modern enterprises.

The second course is characterized by a period of intense academic activity. During this period there is general training, and the process of adaptation to the educational environment is completed. In the fourth semester, future managers of the aviation industry are undergoing technological practice, in which students deepen and consolidate their knowledge, skills and abilities in the technology of international air transportation and works.

The third course is characterized by the beginning of professional specialization, students are interested in research work, through which further development and deepening of professional interests are held. Since the beginning of this period, the future specialist is being formed at the university.

On the fourth year there is a production practice. Due to this practice, students develop their professional skills and ability to make the independent decisions during their professional

activity in real market conditions; undergraduates mastering modern techniques, methods and tools of work in the field of their future profession; the upbringing of students needs to constantly improve their knowledge and apply them creatively in practice. Students begin to rethink theoretical training with a realistic look at the future profession.

On the fifth course, clear practical guidelines for the future field of activity are being formed. Students begin to search for work, and there are more relevant values that are related to financial and family status. Students gradually move away from collective life forms of the university and tend to prefer personal and professional life.

Key words: *aviation industry, aviation industrymanager, professional development, specialist, stages of professional development.*

*Одержано редакцією: 31.08.2018 р.
Прийнято до публікації: 10.09.2018 р.*